

John Searle, Jacques Derrida

CARDAS CAMIL

În societățile postmoderne, bazate pe comunicare, teoria actelor de vorbire va constitui o permanentă provocare pentru lingviști, dar mai ales pentru filosofii limbajului. Nu există o împărțire riguroasă, unanim acceptată, a disciplinelor filosofice, întreprinderi între teme de filosofia minții și cea a limbajului regăsindu-se chiar în articolele consacrate abordării celor din urmă. Un filosof precum Hilary Putnam, vorbind despre problema referinței, aduce în discuție și natura stării mentale implicată în actul de fixare a legăturii dintre cea dinții și sensul vizat. Fără îndoială, într-o perioadă în care transinterdisciplinaritatea sînt în plină înflorire, n-ar trebui să ne mire astfel de fenomene. În anumite cazuri, totuși, sîntem puși în fața unor ciocniri între interpretări cu grad de legitimitate similar, însă diferite sub aspectul tipului de întemeiere. Se ajunge la o criză a cunoașterii, care nu mai poate fi separată de grupul „cunoșcătorilor”, la extrapolarea modelului paradigmatic al cercetării științifice propus de Thomas Kuhn.

Într-un articol din 1977, intitulat *Reiterating the Differences: A Reply to Derrida*, filosoful american John Searle evidențiază în mod indirect irelevanța unei posibile confruntări între două tradiții diferite de a face filosofie, întrucît ceea ce s-a vrut a fi o critică derrideană la adresa teoriei actelor de vorbire, formulată anterior de Austin, ar denota neînțelegerea conceptelor puse în joc. Cu o ironică modestie, Searle susține că argumentele lui Derrida sînt atît de lipsite de claritate, încît s-ar putea ca interpretarea să fie la fel de greșită pe cît de eronat a înțeles filosoful francez teoria actelor de vorbire. Searle se referă, desigur, la un anumit tip de înțelegere, pe care Derrida nu de puține ori l-a atacat. Tradiția filosofiei analitice se bazează pe cunoașterea aprofundată a logicii, pe apropierea de cunoașterea științifică, fără a fi însă reducibilă la o metodologie aridă, lipsită de subtilități, așa cum s-ar putea crede. Interpretările filosofului francez au ca scop eliberarea sensului de sub jugul nelegitim al conceptualizării, determinate în virtutea puterii unei logici cu pretenții de necesitate, la rîndul ei o convenție.

În prima parte a articolului, Searle încearcă să rezume concepția derrideană asupra naturii actului de a scrie. Argumentul filosofului francez se focalizează asupra refutării teoriei conform căreia actul de a scrie presupune comunicarea unui înțeles intenționat. Pentru că acest act „poate și trebuie să funcționeze în absența radicală a emițătorului, receptorului și a contextului de producere, el nu poate reprezenta comunicarea sensului intenționat de emițător către receptor”. Comunicarea este, pentru Derrida, iterabilă, întrucît ea se realizează în absența receptorului. Iterabilitatea reclamă separarea intenției emițătorului de ceea ce înseamnă scriitura, ea implică desprinderea de contextul producerii scriiturii și permanențizarea *post facto*.

Combaterea corolarului derridean este realizată cu o suplete argumentativă de excepție. Se interoghează diferența dintre limbajul scris și cel oral. Pe de o parte, Searle încearcă să „dezvrăjească” (mă plasez temporar în terminologia weberiană) sensul conceptului de „iterabilitate”. Iterabilitatea nu este echivalentă cu repetabilitatea elementului lingvistic, ea presupune aplicarea în mod repetat a unei reguli cu caracter general. Din această perspectivă, iterabilitatea este proprietatea oricărui element supus regulilor unui sistem de reprezentare, în lipsa ei producerea unui număr infinit de propoziții dintr-un număr finit de elemente devenind practic imposibilă.

Pe de altă parte, dacă scriitura face posibilă comunicarea cu un receptor absent, această evidență nu implică necesitatea ca receptorul

să fie absent („writing makes it possible to communicate with an absent receiver, but it is not necessary for the receiver to be absent”). Un exemplu ar fi alcătuirea unei liste de cumpărături, adresată celui care o întocmește. Searle ar vrea să sublinieze că notarea celor necesare cumpărătorului se adresează acestuia, întrucît respectivul va trebui să „ia la cunoștință” cumpărăturile. Din această „luare la cunoștință” ar decurge actul de comunicare.

Nu în ultimul rînd, potrivit lui Derrida, ceea ce deosebeste rostirea scrisă de cea vorbită este permanenta textului scris. Cu toate că tehnologia avansată a permis introducerea unor suporturi optime pentru păstrarea informației transmise orale, spune Searle, se menține o relație permanentă a discursului scris în raport cu cel realizat oral. Derrida confundă însă iterabilitatea cu permanenta textului: un cititor poate citi texte scrise de autori răposați mulțumită proprietății de iterabilitate general acceptate. Însă repetabilitatea nu este același lucru cu permanenta textului, aceasta din urmă asigurînd posibilitatea separării rostirii de originea sa.

Divortul textului de origine se face în mod diferit față de felul în care o expresie devine separată de înțelesul ei, prin afirmarea iterabilității. În primul caz, se asumă că desprinderea textului de originea sa este determinată de proprietatea permanenței. În cel de-al doilea caz, se consideră că existența în limbaj a procedurii de punere între ghilimele, spre exemplu, permite scoaterea semnificativului din rolul pe care-l joacă și atribuirea unei noi funcții pe care acesta o va îndeplini în acord cu noua interpretare (putem să ne gîndim la cuvinte ca fiind simple sunete). Dacă Derrida se refera la distanța considerabilă dintre text și referința sa, punctînd independența grafemelor, ca generînd desprinderea de originea producerii acestuia, și dacă separarea semnificativului de semnificat este proprietatea oricărui sistem de reprezentare, fără a desenna ceea ce este propriu în exclusivitate grafemelor, rezultă că interpretarea potrivit căreia orice semnificat este un grafem devine eronată.

Care este relația dintre proprietățile actului de a scrie și intenționalitate? Cireasa de pe tort, pare să avertizeze Searle, urmează să fie confiată. Este indicat să ne întrebăm dacă permanentizarea scriiturii, înțeasă ca funcționare independentă de emițător, receptor și context, presupune în mod necesar privarea acesteia de statutul de purtător de intenție pe care, conform „clasicilor”, îl deține. Răspunsul nu înfirzise să apară, fiind evident pentru orice cititor-gînditor că intenționalitatea funcționează în comunicarea scrisă în același mod în care o face în cadrul comunicării orale. Nu în raport cu intenționalitatea stabilește Searle diferența dintre cele două tipuri de comunicare, ci funcție de rolul contextului rostirii în realizarea comunicării. Cînd citim un text oarecare aparținînd unui autor decedat – exemplul oferit de Searle: „Pe data de 20 septembrie 1793 mi-am început călătoria de la Londra la Oxford” – înțelegem că autorul și-a început călătoria de la Londra la Oxford, cu condiția ca ceea ce a fost spus să fi fost intenționat de autor, iar noi să fi înțeles sensul a ceea ce a spus. Faptul că autorul nu mai este în viață și că intențiile sale au pierit odată cu moartea sa nu e deloc relevant pentru cititor. Chiar și atunci cînd cititorul încearcă o separare tranșantă de modul firesc de înțelegere a unui text, el nu se poate abate de la norma intenționalității, pentru că o propoziție cu sens reprezintă posibilitatea ca actul de vorbire intențional să aibă loc („a meaningful sentence is just a standing possibility of the corresponding (intentional) act”). Înțelegînd propoziția, receptorul înțelege faptul că emițătorul realizează actul de vorbire determinat de regulile lingvistice în virtutea cărora a primit înțeles. Derrida nu ar prinde sensul celor spuse din două motive, pe care le voi

enumera, completînd cu răspunsurile oferite de Searle. În primul rînd, filosoful francez ar fi tentat să creadă că intențiile, în anumite cazuri, dacă există, se află undeva în spatele rostirilor („some inner pictures animating the visible signs” – „imagini interioare care animă semnele vizibile”). Se poate renunța însă foarte ușor la această incertitudine, deoarece propozițiile reprezintă realizarea intențiilor noastre, nu există un „golf” între acele tipuri de intenții și expresia lor (actul de a scrie lasă loc formării intențiilor pe parcursul desfășurării sale). În al doilea rînd, se obiectează că intențiile trebuie să fie constiente. Derrida nu ține cont însă de faptul că un număr mic de intenții sînt conștientizate ca fiind intenții. Că scrisul și vorbitul sînt activități constiente intenționale, nu este îndoieabil. Intenționalitatea unor acte de vorbire nu ne poate însă conduce la concluzia că există anumite stări constiente separate de scris și vorbit.

Ajuns la problema contextului, Searle susține că spre deosebire de discursul scris, comunicarea verbală beneficiază de posibilitatea menținerii la nivel implicit a trăsăturilor contextului pus în discuție. Discursul scris presupune explicitarea trăsăturilor contextului, reprezentarea textuală a cadrului intențional formatul.

Dificultățile în înțelegerea argumentelor lui Searle sînt iminente. Discursul reprezintă exprimarea intențiilor emițătorului, iar înțelegerea mesajului este condiționată de felul în care a fost realizată intenția. Problemată este această realizare a intenției: nu este ea influențată de cunoștințele pe care le am în prealabil despre ceea ce comunic? Iar dacă ceilalți nu posedă toate cunoștințele pe care eu le am despre ceea ce comunic, cum pot ei să înțeleagă intenția mea? Posibil răspuns: Searle nu și propune să cunoască intenția, ci asumă realizarea ei. Important este realizarea intenției, nu ceea ce este ea. Dacă esențială nu este însă natura intenției, atunci presupozitia că actul de vorbire este realizarea a „ceva”, fără a spune mai mult despre acel ceva, ridică semne de întrebare.

Teoria actelor de vorbire propusă de Austin nu are putere de legitimitate, ar susține Derrida, iar sensibilitatea la criticile aduse se explică prin ignorarea sistemului de predicat grafematic în construirea locuțiilor, înainte de a introduce în cadrul de lucru actele ilocutionare sau perlocutionare. Deși distinge între acte de vorbire reușite și, respectiv, ratate, Austin nu are în vedere necesitatea posibilității ca un act de vorbire să fie ratat. În plus, Austin exclude posibilitatea citirii actelor performative (sînt omise, spre exemplu, discursul ficțional și replicile actorilor, care ar constitui un fel de „agonie” a limbajului). Aceste forme de limbaj, „parazitare” (potrivit lui Austin), reprezintă modificări ale iterabilității generale (potrivit lui Derrida). Actele performative sînt reușite numai dacă formularea lor constituie expresia unei citări.

Nu sînt sigur dacă articolul prezent este o formă de punere între ghilimele a unui articol precedent sau de folosire a argumentelor expuse anterior. Intenția mea este să respect firul argumentativ întretesut de John Searle. În acest sens, voi urmări să redau limitările criticii lui Derrida.

Un prim punct în care perspectiva lui Derrida asupra teoriei lui Austin este eronată îl reprezintă componenta parazitată a limbajului. Austin nu a exclus în mod absolut elementele parazitare ale limbajului. Din punctul de vedere al pragmaticii, sugestia lui Austin este să nu luăm în considerare replicile actorilor, pentru că ele nu sînt „serioase”. Ceea ce este pe deplin justificat: cum am putea să credem în promisiunile făcute de actori pe scenă? Într-adevăr, promisiunile actorilor sînt un bun exemplu de limbaj parazitatar: ele nu ar exista dacă promisiunile nu ar fi posibile în viața

reală. Excluderea formelor parazitare nu este metafizică, ci metodică, i.e. temporară.

Un al doilea plan în care Derrida interpretează greșit „parazitismul” formelor de limbaj este cel moral. Filosoful francez crede că Austin vizează imoralitatea discursului parazitatar, în timp ce, ne asigură Searle, parazitismul pe care-l proclamă Austin emerge ca o relație de dependență logică. Totodată, apartenența discursului parazitatar la limbajul comun nu este negată. Prelegerile lui Austin au fost ținute într-o perioadă în care limbajul comun era înțeles în opoziție față de limbajul formal (logica matematică, de exemplu), astfel încît piesele de teatru și romanele erau scrise în limbaj nonformal, însă produse în circumstanțe extraordinare.

În al treilea rînd, în conformitate cu teza lui Derrida, prin faptul că a analizat actele de vorbire „serioase” înainte să ia în considerare discursul parazitatar, Austin a eliminat posibilitatea citării expresiilor. A cita nu este același lucru cu a crea un discurs parazitatar. Poetul NU citează, actorul care repetă replicile scrise de dramaturg NU citează. Spre deosebire de citare, discursul parazitatar presupune folosirea expresiilor, nu menționarea acestora. („There is a basic difference in that in parasitic discourse the expressions are being *used* and not *mentioned*.”) Dacă ar fi să-i dăm dreptate lui Searle, discursul parazitatar este dat de modificarea regulilor de performare a actelor de vorbire, nu a iterabilității: rostirile parazitare sînt instante, nu modificări ale iterabilității (instante ale aplicării unor reguli cu caracter general). Derrida afirmă că, excludînd discursul parazitatar și, acest tip de discurs fiind o instanță a iterabilității, Searle exclude însăși iterabilitatea. Nu decurge însă, din excluderea discursului parazitatar, eliminarea oricărei forme de iterabilitate. Autorul *Diseminării* este îndreptătit să spună că rostirile performative sînt condiționate de iterabilitate, însă această aserțiune nu este echivalentă cu o obiectie la adresa concepției lui Austin.

Un alt aspect în care Derrida interpretează greșit teoria actelor de vorbire privește analogia dintre dependența parazitată scriitura-limbaj vorbit și, respectiv, ficțiune-nonficțiune. Searle pledează însă pentru diferența clară dintre cele două tipuri de dependență: dacă în cazul relației ficțiune-nonficțiune este vorba de o dependență logică, relația dintre scriitura și limbajul vorbit este un fapt contingent în legătură cu istoria limbajului omenes, nu un adevăr logic (în cazul logicii simbolice, spre exemplu, relația de dependență dintre limbajul scris și cel vorbit se inversează, comunicarea orală a simbolurilor depinde de modul în care acestea sînt reprezentate în scris).

Ultima parte a articolului consacrat erorilor lui Derrida (spre deosebire de „eroarea lui Descartes”, fie că se referă la fantoma din masină sau nu) pune accentul pe raportul dintre iterabilitatea formelor lingvistice și rolul intenției în comunicare. Derrida pornește de la ideea că înțelegerea reiterării este o evidență în favoarea acceptării absenței intenției din rostire. Searle menționează că, dimpotrivă, iterabilitatea este o condiție necesară pentru ca intenționalitatea să poată fi identificată în actele de vorbire. Ca eveniment, actele de vorbire pot să transmită un număr nelimitat de continuturi semantice, ceea ce ne duce cu gîndul la existența unui număr infinit de acte de vorbire. Interlocutorii sesizează intenția din discurs și identifică sensul transmis. Ceea ce face cu puțință identificarea este aplicarea repetată a regulilor generale ale limbajului, i.e. iterabilitatea.

Cititorul sau cititoarea va avea sarcina de a opta fie pentru retorica derrideană, fie pentru argumentele împotriva criticilor abuzive pe care le produce această înclinată către posibilitățile discursului „liber de intenție”. Depinde, în fond, de intenția fiecăruia.